

HACI BEKTAŞ VELÎ

Araştırma Dergisi

Yıl
Year 8

Sayı
Number 22

Yaz
Summer 2002

SARIKIZ EFSÂNESİ VE SOSYAL KÜLTÜREL TESİRLERİ

Yrd. Doç. Dr. Fatma Ahsen TURAN
G.Ü. Fen Edebiyat Fak. Öğr. Üyesi

ÖZET

Bu çalışmada Edremit Körfezinde yer alan geniş bir yerleşim biriminde yaşadığına inanılan, ilgili bir takım ritüellerin yaşatıldığı Sarıkız efsanesinin toplum üzerindeki sosyal ve kültürel tesirleri ele alınmıştır.

Sarıkız makamı bütün insanları kucaklayan, insanların arzularının gerçekleşmesinde bir vesile olarak düşündükleri ziyarete açık bir makamdır. Sarıkız efsanesi etrafında, inanılan ve yaşanan bir inanç yumağı teşekkül etmiştir.

Sarıkız efsanesi kültürün çeşitli yönlerini, insan psikolojisinin değişik unsurlarını yansıtmaya sebebiyle folklorumuzda önemli bir yer oluşturmaktadır.

ABSTRACT

The Sarıkız legend, who believed to have lived in a large area in the Edremit

Gulf and rituals about it, and its social and cultural effects are dealt with. Sarıkız post hugs everyone, and people believe that it helps people reach their wishes. Its free to visit. A composition of beliefs held and practiced around it has been formed. It occupies an important place in our popular culture because it reflects the different aspects of the human psychology and culture.

Folklor malzemelerinin, büyük bir çoğunluğu davranış bilimleri, sosyal yapı ve fonksiyonlar ile ilgili çalışmalar için kaynak teşkil etmektedir. Folklorik malzemeler özünü halktan aldığından bu malzemelerde adet ve gelenekleri, halkın idrak ve dünya görüşünü bulmamız mümkündür.

Biz bu çalışmamızda Edremit Körfezinde yer alan geniş bir yerleşim biriminde yaşayan inanılan, ilgili bir takım ritüellerin yaşatıldığı Sarıkız efsanesinin toplum üzerindeki sosyal ve kültürel tesirlerini ele aldık.

Sarıkız efsanesi bütünün içinde küçük bir, yer işgal etmekle beraber, halk kültürü sahasında büyük önem taşımaktadır. Sarıkız makamı bütün insanları kucaklayan, insanların arzularının gerçekleşmesinde bir vesile olarak düşündükleri ziyarete açık bir makamdır. Sarıkız efsanesi etrafında, inanılan ve yaşanan bir inanç yumağı teşekkül etmiştir. Bunlardan bir kısmı sadece inanç bazında kalmış bir kısım törenlerle desteklenmiş ve periyodik uygulamalar haline gelmiştir. Biz bunları şu başlıklar halinde değerlendirdik:

- A- Sarıkız etrafında teşekkül
- B- Sarıkız etrafında teşekkül eden

törenler

a- Sarıkız hayrı ve Sarıkız aşısı

b- Sarıkız ve babasının makamlarının ziyareti

C- Sarıkız'ın günlük hayata aksedişi ve sosyal kültürel tesirleri

Neticede efsanelerimiz özellikle üzerinde çalıştığımız Sarıkız efsanesi kültürün çeşitli yönlerini, insan psikolojisinin değişik unsurlarını yansıtmaya sebebiyle değerlendirilmiştir. Efsanelerimiz ve pek çok folklorik malzeme kendilerine özgü nitelikleri olmakla beraber kültürün ve insan ilişkilerinin, insan zihninin çeşitli süreçlerinden geçerek oluşan, toplumsal bilimlerin ve davranış bilimlerinin yararlanabileceği çok zengin bir kaynaktır.

Folklor malzemelerinin, büyük bir çoğunluğu davranış bilimleri, sosyal yapı ve fonksiyonları ile ilgili çalışmalar için kaynak teşkil etmektedir.

Halk edebiyatı başlığı altında geniş bir yelpazede yer alan ürünlerin tamamının davranışlar kaynağı olarak gösterebileceğimiz "gelenek" olgusu ile birlikte ele alınması, toplumsal ve sosyal incelemelere kolaylık sağlamaktadır.⁽¹⁾

Biz bu çalışmamızda Edremit Körfezi'nde yer alan geniş bir yerleşim biriminde yaşayan, inanılan, ilgili bir takım ritüellerin yaşatıldığı Sarıkız efsanesinin, toplum üzerindeki sosyal ve kültürel tesirlerini değerlendireceğiz.

Efsane, Şükrü Elçin tarafından "insanoğlunun, tarih sahnesinde görüldüğü ilk devirlerden itibaren, aynı coğrafya, muhit ve kavimler arasında gelişen zamanla inanç adet, an'ane ve merasimlerin teşekkülünde az çok rolü olan bir

çeşit masal"⁽²⁾ olarak tanımlanmaktadır.

Saim Sakaoğlu ise efsanelerin hususiyetlerini şöyle maddelermiştir : a- Şahıs, yer ve hadiseler hakkında anlatılırlar b- Anlatılanların inandırıcılık vasfı vardır.

c- Umimiyetle şahıs ve hadiselerde tabiatüstü olma vasfı görülür. d- Efsanelerin belirli bir şekli yoktur ; kısa ve konuşma diline yer veren bir anlatımdır.⁽³⁾

Halkın belli olaylara, cisimlere bakışı, onlar hakkındaki düşüncesi, anlayışı sistemleşerek halka yayılmış, yani umumileşmiştir. Bu düşünceler, açıklamalar gitgide fonksiyon değiştirerek dinî inanç sistemi haline gelmeye başlamıştır. Bu sistemin içinde tarihte olmuş veya olması muhtemel gerçek olaylar olabileceği gibi, halkın veya anlatıcının muhayyilesinden kaynaklanmış hayalî, uydurma unsurlar da olabilir.⁽⁴⁾

Bilge Seyidoğlu da efsanelerle ilgili çalışmasında efsanelerin belli fonksiyonları yerine getirdiğini tespit edip şöyle tasnif etmiştir : 1. Gelenek ve görenekleri korurlar. 2. Topluma yön verirler. 3. Teşekkül ettikleri yere mana kazandırır. 4. Koruyucu ve tedavi edici rolleri vardır.⁽⁵⁾

Folklorik malzemeler özünü halktan aldığından bu malzemelerde adet ve gelenekleri, halkın idrak ve dünya görüşünü bulmamız mümkündür.

Efsaneler de toplumun iç dünyasını yansıttığı için, efsaneler değerlendirilirken toplumun, dünya görüşünün ve bilgi seviyesinin bilinmesi ve değerlendirilmesi gerekmektedir. Efsanelerin görüşlerinin kriter kabul edilmesinin en önemli dayanak noktası, inanılarak anlatılması ve yaşadığı toplumda bilgi

kaynağı olması fonksiyonunu yerine getirmesidir.⁽⁶⁾

Efsaneleri incelerken, onların sosyal ve toplumsal boyutlarının ortaya konmasında yüzyıllar boyunca insanlara yön vermiş olguları yakalamak gerekir.⁽⁷⁾

Bugünün hızla gelişip rasyonelleşen dünyasında insanların irrasyonel davranışlarına bakarak dünün eski değerlerini ve onların bugün aldıkları şekli görmek bu arada eskinin ışığı altında yeniyi anlamak mümkün olur.⁽⁸⁾

Sarıkız efsanesi de bütünün içinde küçük bir yer işgal etmekle beraber, halk kültürü sahasında büyük önem taşımaktadır. Sarıkız efsanesi Anadolu'nun pek çok yerinde farklı anlatımlarla karşımıza çıkar. Eflatun Cem Güney'in anlattığı bir efsaneye göre, Bursa kaplıcalarından biri, anasıyla ve ineğiyle bir mağarada yaşayan Sarıkızın sözüne kızıp mağarayı basan sıcak sular dan meydana gelmiştir. Orada yıkananlar şifa bulmak için "arılık duruluk, Sarıkız aşkına bir cum ! su deyip havuza atlamak gerektiğine inanırlarmış. Bir başka anlatımda da bir Bursa kaplıcasının sahibi Sarıkız'dan söz edilir. O kaplıcanın temiz kalması için tütsü yapılmadığı zaman, hamama bakanlara görevlerini hatırlatmak için görünürmüştü.⁽⁹⁾

Nezihe Araz da bir başka Sarıkız efsanesini aktarır; Bu Sarıkız'ın ne türbesi ne de mezarı vardır. Edirne'de dalları gökyüzüne ulaşan bir ağaç dibinde birkaç taşla örülmüş küçük bir mezar mevcuttur. Bu Sarıkız'ın özelliği askerlerle iyi anlaşması, onları hiç bırakmaması ve onlara yardım etmesidir.⁽¹⁰⁾

Edremit körfezinde Öveşli köyündeki çamlığın içinde de bir başka Sarıkız türbesi bulunmaktadır. Bu Sarıkız bir Osmanlı Paşasının hatta bir rivayete göre Osmanlı Sultanının kızıdır. Çocuk yaşta ölen bu Sarıkız'ın defn edildiği yer çocuğu olmayan kadınların çare aradığı umut kaynağı olmuştur.⁽¹¹⁾

Balıkesir'de de şehir içinde bir Sarıkız yatağı vardır. Sarılık hastalığına iyi geldiğine inanılır. İzmir'e doğru Kırkağaç'ta hamisinin Sarıkız olduğuna inanılan Sarıkız koruluğu, yine sahibinin Sarıkız olduğuna inanılan Seyit Gazi'nin Arapören köyünde Kırkızlar korusu, Mudurnu'ya üç saat mesafede Yazılar deresinin biraz yukarısında, Göncek köyü civarında Sarıkızlar kayası, denizcilerin ve balıkçıların sefere çıkmadan izin aldıkları Marmaris'in Sarı Ana diye de anılan Sarı Ermiş'i, Ankara'nın Çubuk ilçesinin Sarıkız köyü, Alaşehir'de Sarıkız diye anılan maden suyu ve Anadolu'nun sınırlarının ötesinde Selanik'te Türklerle meskün Sarıkız mahallesi ve bu mahallenin ortasındaki Sarıkız türbesi, Artvin'de Sarıkız tepesi, Sarıkız halk Oyunları, Erzurum'un sarigelin türküsü⁽¹²⁾ Anadolu'nun dört bir yanına yayılmış Sarıkızın tesir ve tezahürleridir.

Makedonya'nın Kocacık köyünde de bir Sarıkız efsanesi mevcuttur. "Kocacık Kalesi, Türklerin eline geçmeden önce Arnavut Georgi Kastriyola'nın elinde bulunuyormuş. Kale Türkler tarafından kuşatıldığında "Sarıkızlar" adlı iki Türk kızı, karanlık bir gecede binlerce mumu keçilerin boynuzları üzerinde yakarak, kaleye doğru yürümüşler. Baskına uğradığını zanneden

Georgi Kastriyola ve ordusu "Kale yandı" mori diyerek kaçmışlar. Sonradan bu söz Türkler arasında yonbori biçimine dönüşüp kalenin adı olmuş. Sarı kızlar Koca cenk savaşı olarak anılan bu savaşta şehit düşmüşler. Bozlar kollarının arasında Büyük Şehitliğin altında Kocacık Debre yolu üzerinde Karakol mevki denilen yerde bulunmuşlar. Burada kendileri için yapılan türbe ise 1955 yılına kadar mevcudiyetini korumuş.⁽¹³⁾

Ali Rıza Yalman, Cenupta Türkmen Oymaklarında Zamantı (Küçük Seylan) çayının sahibinin sarı saçlı ve gök gözlü bir kız olduğunu söyler, Yöre halkı tarafından bu Sarıkız'ın senede bir gün baharda görüldüğüne ve onun saçının bir telini ele geçiren kişiye kurşun geçmeyeceğine , bıçak kesmeyeceğine inanılır.⁽¹⁴⁾

Bütün Türk boylarında yaygın olan "su perisi" efsanesindeki "sarı kız" Altay ve Yenisey Türklerinde "Su ezi" (su sahibi) bazan da almıs adını taşır.⁽¹⁵⁾ Zamantı kıyılarında yaşayan, Zamantı'nın sahibi Sarıkız'la, su ezi olan Sarıkız kız arasında muhtemel bir aynılık söz konusudur. Abdülkadir İnan da Uranhaların şaman dualarında zikredilen, kayalarda bulunan altı sarı Albası ve Kazak-Kırgız Başkırtlarda Sarıkız suretinde olan bu ruh kültü ile Anadolu Türklerinin Sarı Kızlar efsanesinin birbirleri ile ilgili olduğunu düşünmektedir.⁽¹⁶⁾

Bizim ele aldığımız efsane ise Kazdağının zirvesi Karataş'a yakın bir mevkide 1765 metre yükseklikte Sarıkız tepesinde medfûn olan Sarıkız'dır. Edremit Körfezinde her alanda tesiri açıkça hissedilen bu efsanenin çeşitli rivayet-

leri bulunmaktadır. Akçay'ın Güre köyünde tespit ettiğimiz rivayete göre⁽¹⁷⁾ Sarıkız babası ile Edremit'in Güre köyüne yerleşir. Daha sonra Kavurmacılar köyüne yerleşen baba kız kışları Kavurmacılar da yazları da Kaz dağında geçirirler. Babası Sarıkız'a vakit geçirmesi için kaz alır. Sarıkız vaktinin büyük bir çoğunluğunu kazları ile geçirir. Hacca gitmeye niyetlenen Sarıkız'ın babası kızını Güre köyünde bir imam ailesine emanet eder. Sarıkız babasının Hacda olduğu zaman zarfında, köyün delikanlıları tarafından gelen evlenme tekliflerini reddeder. Bunu gurur meselesi yapan delikanlılar Sarıkız'ın dedikodusunu yapar ve iftira atarlar. Hacdan dönen baba kızıyla ilgili iftiralara üzüldür ve kızını öldürmeye karar verir. Baba ile Sarıkız şimdiki Sarıkız tepesine çıkarlar. Namaz kıldığı için abdest almak isteyen baba, kızından su ister. Sarıkız'ın getirdiği suyun tuzlu olduğunu anlayınca suyu nereden getirdiğini sorar. Sarıkız da denizden cevabını verir. Kolunu uzatıp Edremit körfezinden babasına su getiren Sarıkız'ın sırrı açığa çıkar. Babası kızının bu halini farkedemez, kızının ortadan kaybolduğunu görür. Sarıkız'ın mezarı kaybolduğu yerde taşlarla çevrilidir. Üzgün ve pişman olan babası da dönmeye hazırlanırken diğer bir tepe üzerinde ölür.

Halk arasında tespit edilen efsane varyantları teferruatta farklılık arz etmesine rağmen temelde aynı özellikler gösterirler. Bir başka rivayette, kızını dağa çıkaran Cılbak baba, abdest suyunu denizden getiren kızının sırrına vakıf olur. Bundan da büyük bir pişmanlık duyar. Kızına senin yüzüne bakacak

halim kalmadı. Sen beni burada bekleyedur, ben şöyle bir gezip geleyim diyerek kızını bırakır ve gider. Baba görünmez olunca dağın üzerine korkunç bir siyah bulut çöker. Çobanlar bunun tehlikeli olabileceğini düşünerek tedbirlerini alırlar. Saatler sonra kalkan bulutun ardından çobanlar çevreyi gezdiklerinde, onları iki ayrı tepe üzerinde ölmüş olarak bulurlar. Onları buldukları mekanlara gömerek taşlardan türbeler yaparlar. Yine aynı varyantta Cılbak baba ile kızının ermişlik vasıflarından bahsedilir. Sarıkızın kazları birgün havalanarak Bayramiç ovasına inip, yaz mahsulüne zarar verince şikayet gelir. Bunun üzerine baba kızını ikaz eder. Bundan haberi olmadığını söyleyen kız, eteğine doldurduğu taşlarla yaklaşık 1 km çapında bir avlu çevirir. Bundan sonra kazlar bu avludan dışarı çıkmazlar. Buraya kaz avlusu denmektedir. Kartalçimen çeşmesi bu avlu içinde bulunmaktadır.⁽¹⁸⁾

Diğer bir varyantta ise iftiralara inanan baba kızını kovar. Başını alıp giden kızının arkasından pişmanlık duyan baba, kızını aramaya çıkar. Karşılaşan baba kız barışırlar. Kazları ile birlikte yaşayan Sarıkız ayrılık ya da gerçek vuslat deminin geldiğini anladığından abdest almak üzere elini körfezin sularına uzatır. Denizin içinden buz gibi soğuk kaynak suyu fışkırır. Sonra Sarıkız kırklara karışır.⁽¹⁹⁾

Sarıkız, Tahtacıların geleneklerinde, bir anlatmaya göre Hz.Fatıma'nın kızıdır. Selman-ı Farisî onu annesinden ayırıp bu dağın tepesine getirmiştir. Ömrünü bu dağda geçiren Sarıkız ana hasretiyle Kaz Dağında can vermiştir.⁽²⁰⁾

Bir başka varyant da Mina Urgan'ın Bir Dinazorun Gezileri adlı eserinde yer alır. Mina Urgan'ın bölgeye yaptığı gezi sırasında halktan öğrendiği rivayete göre ; Sarıkız, Hz Ali'ye aşıktır. Babası da onu cezalandırmak için, bir kaz sürüsü ile birlikte dağın doruğunda ölme terkeder. Ancak Sarıkız masum olduğu için ölmez ve bir ışığa dönüşür.⁽²¹⁾ Sarıkızın saçtığı bu ışığın Hz. Ali'nin aşkı olduğu da söylenmektedir.⁽²²⁾

Sarıkız efsanesini değerlendirmeden önce "kaz"ın Türk Kültüründeki yeri ve önemi üzerinde duralım. Türk kültüründe kaz ve kuğu kutluluk, beylik sembolüdür. Kaz Tahtacı Türkmenleri arasında da önemli bir mevkiye sahiptir. Kutsal olduğuna inanılan bir hayvandır. Çember veya üçgen içinde çapraz iki kazayağı işlenir. Bu her Türkmen'in iş elbisesinin yakasına ve omuzlarına yakın bir yere dikilir.⁽²³⁾

Sarıkız da Tahtacı Türkmenleri ve çevre halkı tarafından ermiş bir kişi olarak kabul edilmiştir. Veli kültünü ele aldığımızda, velilerin ait oldukları toplumun ictimâî, dinî veya ahlakî değerlerinin temsilcisi olduğu görülür.⁽²⁴⁾ İşte bu safhadan sonra keramet unsuru ortaya çıkar. Daha yaşamakta iken o velî, bu dünyadakinden bambaşka, fevkalade olaylara süslü bir dünya ile kuşatılır. Veli öldükten sonra, kendisi hayatta iken sahip olduğuna inanılan insanüstü hüviyetinin güç ve kuvvetinin devam ettiğine inanılır. Artık o veli etrafında bu yönünü ortaya koyan kerametlerden oluşan bir menkıbeler sistemi teşekkül eder.⁽²⁵⁾

Pertev Naili Boratav, sayılarının daha da artabileceğini söylediği keramet-

leri 36 grupta toplamıştır. Ermiş kişilerin özellikleri arasında kendi ölüm anını kestirme dilediği anda ölme, vahşî ya da ehli hayvanları koruma; onlarla konuşup anlaşma, zaman, yer, madde yasalarının kurulu düzenini bozma, yer değiştirmeden istediği yere ulaşabilme kolun istediğince uzayabilmesi⁽²⁶⁾ de yer almaktadır. Bahsettiğimiz bu özellikler Sarıkız'ın gösterdiği kerametler arasında bulunmaktadır.

Sarıkız makamı bütün insanları kucaklayan, insanların arzularının gerçekleşmesinde bir vesile olarak düşündükleri ziyarete açık bir makamdır. Sarıkız efsanesi etrafında inanılan ve yaşanılan bir inanç yumağı teşekkül etmiştir. Bunlardan bir kısmı sadece inanç bazında kalmış bir kısmı törenlerle desteklenmiş ve periyodik uygulamalar haline gelmiştir. Bunları şu başlıklar altında değerlendireceğiz:

A- Sarıkız etrafında teşekkül eden inanmalar

B- Sarıkız etrafında teşekkül eden törenler

a-Sarıkız hayrı ve Sarıkız aşısı

b-Sarıkız ve babasının makamlarının ziyareti

C- Sarıkız'ın günlük hayata aksedişi, sosyal ve kültürel tesirleri

A- SARIKIZ ETRAFINDA TEŞEKKÜL EDEN İNANMALAR

a- Sarıkız'ın babası, kızının iftiraya uğradığını anlayınca hem üzülmüş hem de kızmış ve "Güre'nin kızları kovuk⁽²⁷⁾, suları soğuk olsun" Kavurmacılar için de "biri iki olmasın" demiş, Güreliler⁽²⁸⁾ Allah'a şükürler olsun, kızlarımız hiçbir yerden kovulmadı ama sula-

rımız buz gibi diyorlar. Sarıkız'ın babasının Kavurmacılar için dileğinin yerine geldiğine inanılıyor. Beşyüz hanelik Kavurmacılardan bugün beş hane kalmış.

b- Sarıkız'ın da Edremit için "Bundan böyle kazları yağlı, kızları sevdalı olsun" diye ilendiğine inanılır.⁽²⁹⁾

c- Sarıkız'ın Güre'deki evinin çınarın altında dibek taşının yanında olduğu söylenmektedir. Zaman zaman Sarıkız'ın saçlarının dibektaşının üstünde olduğuna dair inanışlar mevcuttur. Sarıkız'ın bu metrük evi dolaştığı, ayak seslerinin duyulduğu da rivayetler arasındadır.⁽³⁰⁾

d- Sarıkız hayrı için pişirilen yemeklerin herkese yettiğine inanılmaktadır.

e- Bir çok kuytu orman bölgelerinde yalnız Tahtacıların bildiği makamlar vardır. Sarıkız'ın ara sıra oralara geldiği rivayet edilir.⁽³¹⁾

f- Bugün Sarıkız'ın sürekli uçup dolaştığı ve evlatlarının mutluluğu için "hay" (canlı-diri) ve "ölümsüz" kaldığına da inanılır.⁽³²⁾ Güre köyünün halkı Sarıkız'ı bir ateş yumağı olarak gökyüzünden Güre'ye inerken gördüklerini söylemektedirler.⁽³³⁾

g- Sarıkız ziyaretine ancak gönülden samimiyetle gitmek isteyenlerin gidebileceğine, diğerlerine bir takım engellerin çıkıp gidemeyeceklerine inanılır.⁽³⁴⁾

ğ- Sarıkız'ın dört tarafı çevrili, çatısı olmayan mezarında dilek mumlarının yakıldığı yerler vardır. Taştan örülmüş ufak bir dolap içinde ziyaretçilerin duygularını ve isteklerini yazdıkları bir defter bulunmaktadır. Tutulan dilek gerçekleştiği takdirde, adak sahibinin

tekrar Sarıkız ziyaretini gerçekleştirmesi gerekmektedir.

h- Sarıkız'ın mezarının etrafı çakıl taşı doludur. İnsanlar dileklerinin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini, o yıl hasta olup olmayacağını, ölüp ölmeyeceğini bu taşları kaldırarak öğrenmek isterler. Taşların altından kırmızı benekli böcek çıkarsa dileğinin olacağına delalettir.⁽³⁵⁾

l- Sarıkız ziyaretindeki uğrak yerlerinden biri de Baba tepesindeki Sarıkız'ın babasının mezarının bulunduğu yerdir. Burada bulunan zemzem pınarının suyunun niyetinize göre akıp veya çekildiğine inanılır. Eğer iyi niyetli iseniz su akar, kalbiniz kötü ise su kaybolur.⁽³⁶⁾

i- Sarıkız tepesindeki kaz avlusu batiya doğru takip edildiğinde mermer kırıntıları görülür. Halk bunların Sarıkız'ın kazlarına ait yemler olduğuna inanır.⁽³⁷⁾

j- Kazdağlarının zirvesi olan Karataş tepesinde bir yeşim taştan söz edilmektedir. Zaman zaman buradan yükselen baş büyüklüğünde kuyruklu yeşil bir ışığın dağın önemli yerlerine, hatta köylerin yakınlarındaki yatırlara inip kalktığı söylenmektedir.⁽³⁸⁾

k- Sarıkız hayırları başladıktan sonra bir Pazar günü baba hayırı yapılırken üç yabancı turist gelir. Bunlar hayır yapanları batılılıkla suçlayınca tartışma büyür. Sonunda Baba türbesinin kazılmasına karar verilir. Turistler kazıya başlayınca "Beni rahatsız etmeyin" diye bir nida gelir. Bunun üzerine turistler birdenbire yok olurlar. Turistlerin de ermiş olduğunu kabul eden halk, turistlerin kayboldukları yeri Hıristiyan me-

zarlığına çevirirler ancak bu tören ve hayırlara dahil edilmezler.⁽³⁹⁾

l- Sarıkız tepesinin kuzey tarafına yaklaşık 200 m civarında yer alan kız pınarı, suyu böl bir pınardır. Evlenmek isteyen kızların bu pınarın suyu ile yıkandığı, elini yıkadığı ya da suyunu içtiği takdirde amacına ulaştığına inanılır.⁽⁴⁰⁾

B- SARIKIZ ETRAFINDA TEŞEKKÜL EDEN TÖRENLER

a- Sarıkız Hayrı veya Sarıkız Aşısı

Her sene 16 Ağustostan itibaren Sarıkız hayrı yapılır. Yaklaşık 10 sene öncesine kadar Sarıkız hayrını herkes evinde yapıyordu. Her evde pişirilen nohut, pilav, patlıcan, patates gibi yiyecekler herkese ikram ediliyordu. 10 sene önce belediyenin öncülüğünde yemekler kazanlarla köy meydanında veya Kavurmacılar köyünde hazırlanıyor. Güre köyü halkı 20 sene önce pişirilen yemeklerin hiç bitmediğini ve herkese yettiğini ama şimdi yemeklerin tadına bile bakamadıklarını, yetmediğini söylüyorlar. Sarıkız hayrı yapılmadığı takdirde felakete uğranacağına inanılmaktadır. Sarıkız aşısı dökülmediği için bir tarihte Güre köyünü sel basmış ve büyük maddi kayba uğramışlar. Artık Güre Belediyesinin öncülüğünde bu faaliyetler 22-24 Ağustos tarihleri arasında yapılmaktadır.

b- Sarıkız ve Babasının Makamlarının Ziyareti

Yatır ziyaretleri sadece ermişliğine inanılan kişilerin mezarlarına gidip onların aracılığı ile Yaradan'dan dertlere deva dileme, isteme değildir. Yatırlar, aynı zamanda yatırın önemine göre az

veya çok önemli kalabalıkların belli günlerde buluştukları yerlerdir.⁽⁴¹⁾



İbadet yerlerinin seçimi, biçimi ve donatımı dinî görüşlere bağlıdır. Kimi zaman kutsal bir kaynak, bir ırmak, ibadet yeri olmak için yeterlidir. Yine kutsal bir koruluk, bir toprak parçası bir dağ da ibadet yeri seçilebilir.⁽⁴²⁾ Mezhep ve tarikat ayırımı gözetmeden, kutlu kabul edilen bir yerin ziyareti sırasında sunulan kurbanlar da vardır. Bu durumda ilgili yerin kutluluğu değişik mezhep ya da tarikat üyelerince benimsenmiş olabileceği gibi sadece birisi tarafından kabullenmiş de olabilmektedir.⁽⁴³⁾ Sarıkız ziyareti ve Sarıkız kurbanı, sadece Tahtacılar arasında değil bölge halkı tarafından da yerine getirilmektedir. Ancak Sarıkız, Tahtacılar arasında çok özel bir mevkiye sahiptir.

Kutlu bir yerin ziyareti ile birlikte bir bayram kutlamasının güzel bir örneğini Sarıkız ziyaretinin yesile olduğu Tahtacı törenlerinde buluruz. Tahtacı törenleri 22 Ağustosta başlayıp, 11 Eylül'e kadar devam etmektedir. Eskiden bu tarihlerde bütün Ege bölgesinin Tahtacıları Kaz dağındaki Sarıkız ziyareti-ne gelirmiş; bu ziyaret bir türlü hac sayılmıştır.⁽⁴⁴⁾ Her Alevi Türkmen yedi yılda bir kez buraya gelmek ve kurban

tıglamak yükümlülüğü taşır.⁽⁴⁵⁾ Nejat Birdoğan, artık Anadolu Erenlerinin mezarlarına gidip kutsamak, bir piknik durumuna dönüşmüş görünüyor. Eski ağır görkemli, inançlarla dolu ziyaretler kalmadı demektedir.⁽⁴⁶⁾

Sarıkız ziyareti halk arasında "Cılbağa gitmek" ziyarete gidenler "Cılbakçı", Ziyaret vasıtası da "Cılbak arabası"⁽⁴⁷⁾ diye isimlendirilir. Bu isimlendirme Sarıkız'ın babasına Cılbak Baba denmesinden kaynaklanmaktadır.

Sarıkız ziyaretine yaya gidecekler, gün doğmadan toplanır ve yola koyulurlar. Altı yedi saat sürecek olan bu tırmanışta ilk konaklama yeri Oba'dır. İkincisi Çınarcık suyu, üçüncüsü İhlamlurlu Dere, dördüncüsü Çizme kapısı, beşincisi ise de çift oluklu olan iki çeşmenin bulunduğu ikiz oluktur. Gün doğarken buraya ulaşılır. Sabah kahvaltısı yapılırken geride kalanlar da beklenir. Öğlen vakti altıncı dinlenme yerine gelinir. Burada toplanan ahali cemaatle öğle namazı kılarak yoluna devam eder.⁽⁴⁸⁾ Sarıkız tepesinde taşlarla örülme büyük bir avlu karşımıza çıkar. Bu mevkiye kaz avlusunun kapısı denir. Cılbak hayırlarını yapmaya Türkmenlerden ilk defa bu kapıya gelenler, giriş kapısına niyaz eder. Cılbağın kapısını bu yıl ben açtım der. Hayır dönüşü son çıkan da niyaz eder. O da cılbağın kapısını ben kapattım anahtar bende diye övünür. Kaz avlusunun içinden Sarıkız tepesine gelinir. Türbe mermer taşlarıyla harç kullanılmadan örülmüştür. Tepe üzerinde görülen düzeltilmiş ve ocak yapılmış yerler, Türmenlerin her yıl hayır yapmaya geldikleri çadır kurdukları yurt yerleridir. Her ailenin yeri

belli olduğu için başkasının çadır kurması hoş karşılanmaz.⁽⁴⁹⁾

Nejat Birdoğan, bu gelişe bütün ocaklıların katıldığını, Narlıdere'nin genel vekili kim ise onun başkanlığında toplanıldığını⁽⁵⁰⁾ söyler. Sarıkız makamına gelen Tahtacılar öncelikle Sarıkız mihrabının önüne gelir. Sağ yanına yatarak niyaz eder. Sonra yerde duran Ocak dedesinin huzuruna yerde sürünerek ulaşır diz öper, el öper. Ondan sonra da sağ yanı üzerinde sürüne sürüne beyaz bir mermerin üzerinde yeşil bir çulha üzerine konulmuş alacağa değneğe ulaşır ve yedi kez öper. Aynı biçimde geri geri sürünerek kapıdaki dedeye niyaz verip ayağa kalkar. Adağını yapar.⁽⁵¹⁾

Yöredeki Tahtacı Türkmenlerle, Sünni halkın Sarıkız törenleri, özünde Sarıkız'a saygı olarak aynı, ancak teferuatta farklılık gösterir. Güre köyü halkı ise Sarıkızın mezarına 2-3 gün önce gittiklerini ve orada kaldıkları söylemektedir. Sarıkızın mezarının etrafında önde hocalar, arkasında ziyaretçiler selavat getire getire 3 defa dönülür. Tekbir getirilir. Allah rızası için 2 rekat namaz kılınır. Getirilen yemekler yenilir ve ikram edilir.⁽⁵²⁾

Törenlerdeki ikinci ziyaret yeri, Baba tepesi ve Cılbak Baba makamıdır. Baba tepesindeki taşlarla çevrili iki türbenin doğuda kalanı Hıristiyan mezarlığı diğeri de Cılbak Baba türbesidir. Tepenin güney tarafındaki büyük ve masa şeklini andıran taşlara "helvacı taşları" denir. Eskiden Cılbak katılımı yoğun olduğundan helvası ile ünlü Bayramiç esnafı helvalarını bu taşlar üzerinde pazarlamaktaydılar.⁽⁵³⁾

Yatır ziyaretlerinin orada toplananlarla yerli veya gezgin satıcılar arasında alışverişlere vesile olduğunu İstanbul'un ayazmalarında görürüz. Çoğu zaman bu ziyaretlerde alışveriş, ibadet ve bayram bir arada olur, birbirini tamamlar.⁽⁵⁴⁾

Kazdağı Türkmenleri arasında bu törenler esnasında şu deyiş de söylenmektedir⁽⁵⁵⁾

Hey kurbanın olam Zülfikar Ali,
Sen yarattın yeri göğü ezeli,
Dünya hiç görmemiş böyle güzeli,
Hey kurbanın olam Zülfikar Ali...

Fadime nûrundan Kâbe'ye düşen,
Mevlâ nefesinden süzülüp geçen,
Sarıkız elinden doldurup içen,
Hey kurbanın olam Zülfikar Ali...

Eşiğin yanında yan yatan sultan
Sarıkız divanında kurulan aslan,
Bu sırrı esrarı bilendir Selman,
Hey kurbanın olam Zülfikar Ali...

Malımı canımı helâl aldın mı?
Arzımı, kanımı helâl aldın mı?
Sarı Sultan'ımı helâl aldın mı?
Hey kurbanın olam Zülfikar Ali...

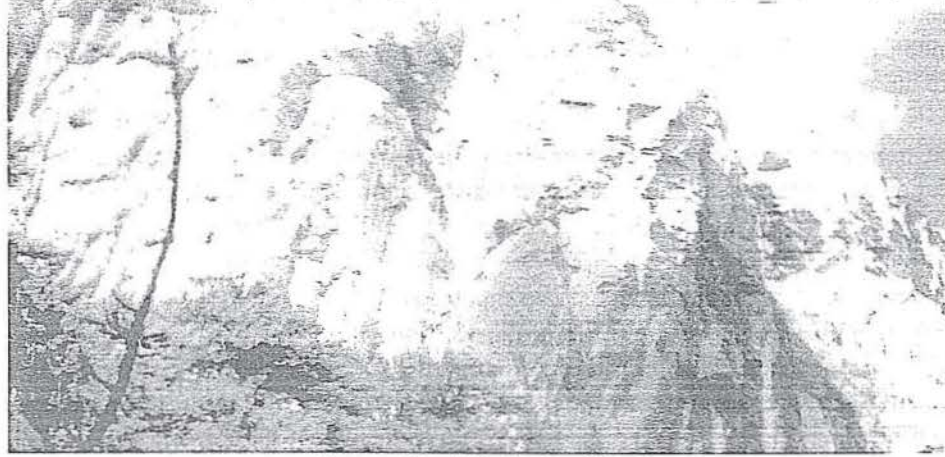
Kazdağındaki Sarıkız törenlerine gidemeyenler de buldukları mekanlarda "Sarıkız kurbanını" törelerine uygun bir şekilde yerine getirmektedirler. 1964 yılında bayramın kutlanacağı tarihlerde o bölgede askerî manevralar yapılması sebebiyle Sarıkıza yakın köylerde, törenleri oldukları yerde düzenlemişlerdir. O yıl 22 Ağustosta Edremitte bağlı Tahtakuşlar köyünde kutlanılan bayramı Pertev Naili Boratav şöyle an-

latmaktadır:

Evlerde bir gün önceden esaslı temizlik yapılmıştı. 22 Ağustos sabahı her evde bir kurban kesildi. Kurbanın böbrek, karaciğer gibi parçaları, ilk olarak közde pişirilip çocuklara dağıtıldı. Evin avlusuna hasırlar yayıldı, minderler kondu ; közde pişirilen et parçalarından ev halkı ve misafirler yedi. Bu ilk sabah sofrasıdır. Bu yemeğin arkasından "hayır dağıtma" törenine sıra geldi: her evin genç kızı komşu evlere kavun karpuz dilimleri götürüp dağıttı. İkindiye doğru asıl yemek olan etli pilav yapıldı ve konu komşu hep beraber yenildi. Genç kızlar ve delikanlılar gezip eğlendiler. Bayramın birinci günü kesilen bu kurban Sarıkız'a adandı. İkinci gün Sarıkız'ın babasına adanan kurban kesilip yendi. Üçüncü gün ise üç taşlara adanan kurban kesildi. Her ev ayrı ayrı kurban kesebileceği gibi, ortaklaşa da kurban kesilebilmektedir.⁽⁵⁶⁾

C- SARIKIZ'IN GÜNLÜK HAYATA AKŞEDİŞİ , SOSYAL VE KÜLTÜREL TEŞİRLERİ

a- Tahtakuşlar köyü özel Etnografya



Mermer Kayalıkta Sarıkız Silueti

Galerisini kuran Alibey Kudar, Sarıkız Efsanesi Rehberi adında küçük bir broşür hazırlamıştır. Sarıkız'ı ziyaret için dağa çıkma hazırlıkları, dağ yolculuğu, ilk durak olan Sarıkız tepesi, ikinci durak Karataş tepesi üçüncü durak Baba tepesi ve son durak Kartal Çimen çeşmesi ve yolculuğun bütün teferruatını da ihtiva ederek anlatılır. Sarıkız efsanesi ; hayırlar ve adakların da yer aldığı kitapçık, bu ziyareti gerçekleştirmek isteyenler için güzel hazırlanmış bir rehberdir.

b- Ali Erdin tarafından kaleme alınan 2 cilt Sarıkız Efsanesi, Kazdağı yayınevi tarafından 1 cildi 1994 yılında basılmış ve 8 baskı yapılmıştır. 2 cildi ise 1998'de yayımlanmıştır. Ali Erdin 1.cildin önsüzünde konuyu yöre halkının anlatımıyla, kişisel araştırma ve yorumlarıyla kaleme aldığını söylemektedir. 2.ciltte ise Ali Erdin'in incelemeleri neticesinde Kazdağı'nın mermer kayalarındaki Sarıkız'ın kazlarıyla birlikte görünüşü tespit edilmiş ve fotoğrafları çekilmiştir.

c- Edremit'te kaymakamlık yapmış

olan Ömer Bedreddin Uşaklı "Sarıkız Mermerleri" adlı şiirinde Sarıkızı anlatır.

SARIKIZ MERMERLERİ

Afrodit saltanatlar sürmüş mavi tepende;

Yakub'un rüyasından bir ateş gizli sende!

Şahikanda yaşamış efsane dünyaları,

Senden birer parçaymış kâinatın dağları...

Yalçın tepelerinde kartal saklı yuvalar ;

Eteğinde Aşil'den ses veren Troya'lar...

Binbir çiçek açarken ormanlarında yer yer,

Saçlarını tararmış körfezinde periler ...

Bahar, meş'alelerle sende alkışlanırmış ;

Yapraklar solarken de başında ağlanırmış...

Venüs, sahillerinde yatarmış kumsallara

Her taşın bir taç gibi sunulmuş kralalara...

İlyad'ı çamların dibinde yazmış Homer,

Lesbos'tan akşamları seyretmiş seni Bodler...

Barbaros, göklerinde tanımış ülkerini,

Yeşil ormanlarında yapmış gemilerini...

Sarı kızın derdiyle çatlamış kayalarından,

Sarıkızı anarak esiyormuş rüzgârın ; Taşında ve suyunda ağlıyor onun sesi,

Zümrüt tepelerinde Türkmenlerin

Kâbesi !..

Mağrur güzelliklerin ruhumda ve tepnimde,

Senin yüksek başından dileğim var benim de ;

Bir şey istemiyorum ne çiçek ne de çimen ;

Ne dağ çiçeklerinden, ne beyaz çam balından !

Ne gemiler yapılan o kızıl çam dallından!...

Ne ceylân ne de ince Türkmen dilberlerinden ...

Bir parça istiyorum meşhur mermerlerinden ...

Ne üstüne destanlar, sevdalar yazmak için ;

Ne şekilsiz derdime bir şekil kazmak için

Fıskiyeli havuzlar, heykeller kurmuyorum;

Mermerinden saraylar yapıp oturmuyorum;

Allahımdan bir ışık, bir kevser ister gibi,

Onu çürütmeyecek bir cevher ister gibi,

Bir parça istiyorum meşhur mermerlerinden...

Ne ceylân ne de ince Türkmen dilberlerinden

Sarıkız'ın gözyaşı damlamış bir yerinden

Bir parça istiyorum meşhur mermerlerinden...

Güneşinde büyümüş bir dağ sümbülü için;

Toprağına gömdüğüm bir küçük ölü için...

d- Ressam, heykeltıraş M.Selim Turan Sarıkız Efsanesiyle ilgili resimleri ve

Sarıkız heykeliyle Sarıkız'ın tanıtımını yapmıştır.

e- Pek çok halk şairi şiirlerinde Sarıkızı, ona duydukları saygı ve hürriyeti dile getirmişlerdir. Âşık Bektaş Gazeloğlu (1919 -)⁽⁵⁷⁾ şiirinde "Erenler sultanıdır Sarıkız" diye hitap eder ve Anadolu coğrafyası içinde ona yüklenen misonyondan bahseder.

Ehl-i muhib bağlanmıştı yoluna
Erenlerin sultanıdır Sarıkız
Aşıkların himmet ister pirinden
Erenlerin sultanıdır

Urum erenlerine kodınak oldum
Bektaş-ı Velî'nin selamını aldım
Libasın soyunup tandıra girdim
Erenlerin sultanıdır Sarıkız

Ali'nin ordunda zöhre yıldızı
Muhammed'den doğma Fatma kızı
Elest Bezmimden severim sizi
Erenlerin sultanıdır Sarıkız

Haydarı Sultana Ayhatın oldu
Nice dertlerin dermanın buldum
Tekvur kralının kellerisni vurdum
Erenlerin sultanıdır Sarıkız

Atatürk emriyle mermi götürdün
Orduya karıştın çok iş bitirdin
Sarıkız köyüne geçip oturdun
Erenlerin sultanıdır Sarıkız

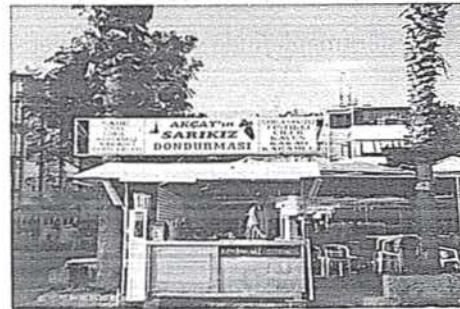
Son deminde himmet eyle Gazel'e
Kırkların ceminde verdik elele
Dilerim Allah'tan iyisi gele
Erenlerin Sultanıdır Sarıkız

f- Sarıkız körfez halkının bütün ha-

yatına sinmiştir. Balıkesir Çanakkale güzergahında çok sık olarak karşımıza çıkmaktadır. Akçay'ın sahildeki en büyük meydanlarından biri Sarıkız meydanıdır. Bu meydana büyük bir Sarıkız havuzu ve havuzun ortasında Sarıkız'la kazları bulunmaktadır.



Sarıkız durak adıdır, semt adıdır. Pek çok ticarî mekan Sarıkız adını almıştır : Sarıkız Motel, Sarıkız Kooperatifi, Sarıkız Lokantası. Çeşitli yiyecek isimleri Sarıkız'la birlikte söylenir. Sarı-



kız dondurması Sarıkız ballı lokma tatlısı, Sarıkız ballı burma tatlısı, Sarıkız ayranları, Sarıkız çerez, Sarıkız maden



suyu, Sarıkız meyva suyu, Sarıkız'ın mezarı civarından toplanmış, Sarıkız çiçeği ve şifalı Sarıkız çayı, ayrıca sahil boyunca yerli ve yabancı turistler için "hatıra eşya" olarak satışa sunulan büyüklü küçüklü Sarıkız heykelcikleri.

SONUÇ :

Neticede efsanelerimiz, özellikle üzerinde çalıştığımız Sarıkız efsanesi kültürün çeşitli yönlerini, insan psikolojisinin değişik unsurlarını yansıtmaları sebebiyle değerlendirilmiştir. Efsanelerimiz ve pek çok folklorik malzeme kendilerine özgü nitelikleri olmakla beraber, kültürün ve insan ilişkilerinin, insan zihninin çeşitli süreçlerinden geçerek oluşan, toplumsal bilimlerin ve davranış bilimlerinin⁽⁵⁶⁾ yararlanabileceği çok zengin bir kaynaktır.

DİPNOTLAR

1. Metin Karadağ, Kaz Yöresi Efsaneleri Üzerinde Bir Araştırma, İpek Yolu Uluslararası Halk Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri 1993, Ank.1995 s.311
2. Şükrü Elçin, Halk Edebiyatına Giriş, Ank.1986 s.314-315
3. Saim Sakaoğlu, Anadolu Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motif ve Bu Efsanelerin Tıp Kataloğu

Ank. 1980 s..6-7.

4. Metin Ergun, Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi C.I Ank. 1997 s.42

*Gazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi

5. Bilge Seyidoğlu, Erzurum Efsaneleri, Ank. 1985 s.199

6. Hüseyin Sevindik, Ürgüp, Yeşilöz Köyü Efsanelerinin Halkbilimsel Açısından Tetkiki ve Efsane Metinleri, Türk Halk Kültüründe Derlemeler 1993 Ank. 1995 s.270

7. Metin Karadağ agm s.312

8. Günay Uyar, Günlük Yaşamımızdaki İrrasyonel Davranışlar, Folklorla Doğru s.4 s.13; Metin Karadağ age s.312.

9. Eflatun Cem Güney, Bir Varmış Bir Yokmuş İst. 1969 s.52-55; Pertev Naili Boratav, 100 Soruda Türk Folkloru İst.1984 s.50.

10. Nezihe Araz, Anadolu Evliyalari İst.1975, s.207-210 ; Burhan Oğuz, Türk Halkının Kültür Kökenleri C.II İst.1980 s.346.

11. Metin Karadağ agm s.315.

12. Burhan Oğuz age s.348-349; Nejat Birdoğan Tahtacıların Dünü, I.Akdeniz Yöresi Türk Topulukları Sosyo-Kültürel Yapısı, Tahtacılar Sempozyumu Bildirileri Ank. 1995 s.26.

13. Atatürk'ün köyü Kocacık, Yeni Avrasya, Eylül 2000, s.14

14. Ali Rıza Yalman, Cenupta Türkmen Oymakları c.II Ank. 1993 s.49-50.

15. Abdülkadir İnan, Makaleler ve İncelemeler II Ank. 1991 s.326.

16. Abdülkadir İnan, Makaleler ve İncelemeler I, Ank. 1987 s.262.

17. Kaynak Kişiler : Remziye Günay, Güre Köyü 1949; Selma Bilgin, Güre Köyü, 1960, Kavurmacılar köyünde büyümüş.

18. Alibey Kudar, Sarıkız Efsanesi Rehberi, Tahtakuşlar Köyü, Özel Etnografya Galerisi Kültür Yayınları No.3 Balıkesir s.9.

19. Metin Karadağ agm s.314

20. Pertev Naili Boratav age s.41-49

21. Mina Urgan, Bir Dinazorun Gezileri, YKY İst. 1998, s.98.

22. Orhan Hançerlioğlu, İnanç Sözlüğü, İst.1975, s.558.

23. Abdurrahman Yılmaz, Tahtacılar Gelenekleri, Ank. 1948, s.12 ; Burhan Oğuz age s.345

24. Ahmet Yaşar Ocak, Kültür Tarihi Kaynağı olarak Menâkıbnâmeler, Ank.1992. s.7

25. Ahmet Yaşar Ocak age s.8.

26. Pertev Naili Boratav age s.43-45
27. Koca evinden kovulup, baba evine dönün, manasına gelmektedir.
28. Kaynak Kişiler :Remziye Günay, Selma Bilgin
29. Burhan Oğuz age s.345
30. Remziye Günay, Selma Bilgin
31. Nejat Birdoğan agm s.27.
32. Agm s.27.
33. Remziye Günay, Selma Bilgin.
34. Kaynak Kişi Süleyman Eti, 1938, Güre
35. Emin Kalay, Sarıkız Efsanesi ve Edremit Körfezi Milli Folklor, sayı 34 1997 s.59
36. Remziye Günay, Selma Bilgin.
37. Alibey Kudar age s.6.
38. Age s.7.
39. Age s.11.
40. Age s.10
41. Pertev Naili Boratav age s.228.
42. Sedat Veyis Örnek, İlkelerde Din Büyü, Sanat, Efsane, İst. 1995 s.79; Hermann f.symbolik inden Religionen der Naturvölker, Stuttgart 1961.
43. Gürbüz Erginer, Kurban YKY İst.1997 s.15
44. Pertev Naili Boratav age s.228.
45. Nejat Birdoğan agm s.19.
46. Agm s.19.
47. Alibey Kudar s.4.
48. Emin Kalay agm s.59.
49. Alibey Kudar age s.6.
50. Nejat Birdoğan agm. S.27.
51. Agm s.27.
52. Remziye Günay, Selma Bilgin
53. Alibey Kudar age s.7.
54. Pertev Naili Boratav age s.228
55. Nejat Birdoğan agm s.25.
56. Pertev Naili Boratav
57. Bektaş Gazeloğlu, Aşk-ı İlahşye Ankara s.10
58. Çiğdem Turgay, Atilla Turgay, Anadolu-Türk Efsaneleri üzerine Psiko-Sosyal Bir Çalışma, 8 Psikoloji Kongresi Tebliğleri s.462.